

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A **Képes Krónika** egy miniatúrájáról. A *Képes Krónika*, melyet feltehető készítési helye alapján legalább oly jogosan nevezhetünk *Budai Képes Krónikának*,¹ mint korábban őrzési helyét tekintve Bécsi-nek, miniatúráit, iniciáleit tekintve jelentékeny művészettörténeti forrás is, melynek kiaknázására a multban már több kísérlet történt. Több ízben megkísérelték kis képeit a középkori magyar építéztörténet számára értékesíteni, hiszen számos, azóta elpusztult, vagy lényegesen átépített templom képét is közli. Így a székesfehérvári bazilikáról két ízben is megemlékeznek, amint III. HENRIK SALAMONT visszahelyezi a magyar trónra (35 r. R iniciáléja), majd a bazilika RÓBERT KÁROLY korabeli égését ábrázolja (71 r. A iniciáléja). Ugyancsak két alkalommal ábrázolja a nagyváradai székesegyházat is, első ízben mint építésénél SZENT LÁSZLÓ megjelenik (50 r. lap miniatúrája), majd — önhatalmúan, mert a szöveg említést sem tesz róla — mikor SZENT LÁSZLÓ tetemét vivő halottas kocsii megérkezik a templom elé (51. r. lap miniatúrája). Ezenkívül egy-egy kisebb miniatúrát szentel az óbudai Szent Péter prépostság alapításának (21. v. lap), a dömösi templom felszentelésének (53. v. lap) és a lippai templom alapításának (70. v. lap). Ezeket a templomokat ábrázoló kis képeket annak ellenére, hogy a *Képes Krónika* a XIV. sz. hatvanas éveinek végén készült, míg a felsorolt templomok, a lippai kivételével, a XI—XII. sz. folyamán épültek, építéstörténetük tárgyalásánál gyakran tekintetbe vették a multba, többnyire annak hangsúlyozásával, hogy a miniatúr nem a valóság szolgálai másolására törekedett. Sőt a magyar művészettörténetírás atyjára, HENSZLMANN IMRÉRE, nagy hatással voltak e kis képek, főként az árpádkori templomok négytornyúságáról vallott felfogásának kialakulásában, bár ő is tisztában volt azzal, hogy e miniatúrákban hiba lenne az említett templomok hiteles ábrázolásait keresni.²

Ha azonban az egyes iniciálékat és miniatúrákat összehasonlítjuk, azonnal feltűnik, hogy nemcsak a realizstikus utánzás, vagy reprodukálás, de még az utánzásnak szándéka is távol állott miniatúráinktól. Elegendő összevetni a székesfehérvári bazilikát ábrázoló két miniatúrát, hogy kételyeinkben megerősödjünk. Mindkettőn négytornyos, félköríves szentélyű, gótikus támpillérű templomot látunk, de míg a XI. századi jelenetnél a magasba emelkedő templomtest egyhajós csarnoktemplomra utal, a XIV. századi égést ábrázoló iniciálé háromhajós, bazilikális elrendezést mutat teljesen elűtő ablaktengely elosztással.

Kétségtelen tehát, hogy ezeket a templomábrázolásokat építéstörténetileg alig, vagy csak nagy óvatossággal szabad felhasználni. Kétséges az is, hogy nagy általános megfigyelésekre alkalmasak-e? Így HENSZLMANN IMRÉNEK az Árpád-kori templomok négytornyúságáról szóló elméletét a feltárások nem erősítették meg, bár a miniatúr valamennyi templomot négy saroktoronnyal

¹ A Krónika elkeresztelését legutóbb javasoltam: *Budai Képes Krónika*. Budapest I. évf. 3. sz.

² HENSZLMANN: Die Grabungen des Erzbischofs von Kalocsa. Leipzig 1873. 52. l.

ábrázolta. Per analogiam nagy óvatossággal kell tehát fogadnunk HORVÁTH HENRIKnek azt a hipotézisét, hogy a Krónika templomábrázolásainál a kereszt-hajó hiánya a valódi építési helyzetet tükrözi.³ Bár ezt a feltevést nagyban alátámasztja az a körülmény, hogy Árpád-kori templomaink java kereszthajó nélkül épült, kétséges azonban, hogy a miniátor részéről szabad-e feltételeznünk ily tudatos megfigyelő és ábrázoló szándékot.

Maradt azonban a *Képes Krónika* miniatúrái között egy, a nagyváradi székesegyház építését ábrázoló, melynek hitelességében — nem az építészeti formákat és részleteket, hanem magát az építési munkát — eddig nem kételkedtek, sőt a középkori magyar művészet egyik legjobb kutatója, HORVÁTH HENRIK, messzemenő következtetéseket is fűzött hozzá.⁴ Ez a kis írás részben az ő megfigyeléseinek helyesbítését célozza, részben pedig rá szeretnék mutatni a miniatúra forrására is.

A Krónika 50. r — vagy az új számozás szerint 101. — lapján SZENT LÁSZLÓ jelenlétében építik a váradi székesegyházat, melynek alapítását is a lovagkirállyal hozza kapcsolatba a krónika. A miniatúra jobb oldalán áll SZENT LÁSZLÓ, koronás, glóriás fejvel, két udvari ember kíséretében. Előttük az épülő székesegyház; támpilléres szentélye már kész, sőt egyik mérművel díszített északi ablaka is. Emelődarú szállítja a munkahelyre a megdolgozott kváderköveket, melyeket egy kőműves a templom északi oldalfalára helyez. Az előtérben egy munkás dolgozik. HORVÁTH HENRIK szerint — aki e jeleneteket részletesen fejtegeti — kőfaragó dolgozik SZENT LÁSZLÓ és kísérete előtt. A szegélyek lefaragása után, szerinte a munkás a kőlap közepe felé halad, ahol az eltávolítandó réteg fehér köralakú, világosabb színű folt alakjában látható. Az illusztris szerzőnek is feltűnt, hogy ez a kőfaragási eljárás a krónika keletkezési idejében meglehetősen kezdetleges volt, sőt azt is felemlíti, hogy a Halászbástya Kömlektárában őrzött XIV. század közepi darabokon (tehát a *Képes Krónika*-val közel egyidős kőfaragványokon) egészen más kőmegmunkálási mód figyelhető meg. Annál feltűnőbb ez a primitív kőfaragási eljárás, mert ugyanakkor az épülő székesegyház mégoly sematikusán visszaadott részletformái is az érett gótikára utalnak, és a miniatúra hangsúlya nem is annyira az architektúrán, mint a „kőfaragási“ jeleneten van.

E látszólagos ellentmondás könnyen áthidalható, ha a miniatúra ikonográfiai mintáját megkeressük, amivel a munkajelenet helyes értelmezésére is mód nyílik.

A középkori festett kéziratokban, elsősorban bibliákban általában három építési jelenetet találunk. Ádám és Éva a paradicsomból való kiűzetésük után házat építenek maguknak; Noé és fiai bárkát építenek és végül a babiloni torony építése. Annak illusztrálására, hogy ezt a három építési jelenetet mint komoly építési munkát fogták fel az egész középkoron át, talán elegendő idézni KÉZAI mellett, aki részletesen leírja az épülő tornyot, MOLNÁR JÁNOS jezsuita atya 1760-ban megjelent *A Régi Jeles Épületekről kientz Könyvei* c. munkáját, melyben egy fejezetet Noé bárkájának szentel, egyben pedig Babilon Tornyáról értekezik.

A XI. századtól kezdve a Bábeli torony építését, vagy szétrombolását, vagy mindkét jelenetet megtaláljuk festett bibliáinkban. Rendszerint építés közben ábrázolják. A sokszögletű torony legfelső emeletén folyik a munka. Emelődaruk

³ HORVÁTH H.: Budai kőfaragók és kőfaragójelek, Bp. 1935. 86. l.

⁴ HORVÁTH H.: id. m. 18. l.

szállítják fel a megdolgozott kváderköveket és serény kőművesek rakják a falat. A torony aljában pedig egész kőfaragó-, építőműhely foglalatoskodik. Követ faragnak, mészt oltanak, habarcsot készítenek, vagy kifaragott kvádereket horodának a magasba, vagy emelődarukon emelnek a munkahelyre. A középkori építő munka szempontjából ezeknek a miniatúráknak nagy jelentősége van, mert a miniátor, mégha nem is volt hozzáértő, több-kevesebb hűséggel adta vissza az egyes munkaeszközöket.

Ha már most néhány ilyen miniatúrát összehasonlítunk a *Képes Krónika*-nak a nagyváradi székesegyház építését ábrázoló képével, feltűnő azonosságra, közeli rokonságra bukkanunk. Így a *Hortus Deliciarum*, HERRAD VON LANDSBERG apátnő XII. sz. kódexének 27. lapján az egyik munkás, hasonló szerszámmal, mint a *Képes Krónika* jelenetén, meszet olt.⁵ A zürichi krónika (cod. Rh. 15.) egyik lapján (fol. 6 v.) a *Képes Krónika* miniatúrájához hasonló módon ábrázolja a kváderköveket emelő darút.⁶ A fuldai világkrónika (cod. Aa. 88.) fol. 16. lapján ugyancsak a bábeli torony építésével kapcsolatban még érthetőbben láthatjuk viszont a meszet oltó munkás szerszámát és munkáját.⁷ Ebből a szempontból különösen instruktív a *Donaueschingeni Világkrónika*-nak (cod. 79.) 11. foliója, melyen ugyancsak kapával dolgozik egy meszet oltó munkás.⁸ Végül említsük fel RUDOLF EMS stuttgarti világkrónikáját, mely megközelítően a *Budai Képes Krónikával* egyidőben készült (1383). Itt a bábeli torony építését ábrázoló képen a torony és annak legfelső emeletén emelődarúkkal dolgozó munkások a főszereplők. Mellette azonban az építőmunka minden fázisára találunk munkásokat, többek közt egy kapával meszet oltó is. Ezen a miniatúrán a meszegődőr elhelyezése is hasonló a szóban forgó magyar miniatúrához.⁹

A *Képes Krónika*-nak a nagyváradi székesegyház építését ábrázoló miniatúrája tehát minden bizonnyal a világkrónikák és bibliák bábeli torony építését ábrázoló képeire megy vissza, azoknak lerövidített, leegyszerűsített változata. SZENT LÁSZLÓ előtt folyó jelenet pedig nem valami elavult kőfaragási eljárás ábrázolása, hanem az építési munka egy másik nem kevésbé jelentős fázisát, mésztoltást, vagy éppen habarcskészítést ábrázol, ami ikonográfiailag szintén szerves része már a XII. századtól kezdve a bábeli toronyt ábrázoló miniatúráknak. Azt talán fölösleges is megjegyezni, hogy az itt elmondottak merőben ikonográfiai vonatkozású megfigyelések, amik egyáltalán nem érintik a *Képes Krónika* művészi származásának kérdését.

Dercsényi Dezso

Segeth Tamás emlékkönyvének magyar vonatkozásai. A *Biblioteca Vaticana* XVI. századi gyűjteményében akadtam rá a skót származású SEGETH TAMASnak bőrkötéses emlékkönyvére. A 14×16 cm nagyságú, 125 számozott lapból álló, Vat. Lat. 9385 jelzésű vatikáni kincsről először BAUMGARTEN tett említést a *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* V. Band. 1892, 88. lapján. Ezt ismertette nálunk HEINRICH GUSZTÁV „Régi emlékkönyv” című rövid beszámolójában az *Egyetemes Philológiai Közlöny* 1893. XVII. évf. 233. lap-

⁵ STRAUB és KELLER 1898-as strasburgi kiadása.

⁶ Képet közli: JERCHEL H.: Die Bilder der Südwestdeutschen Weltchroniken des 14. Jahrhunderts. Zeitschrift für Kunstgeschichte. N. f. II. 1933. 381. l. 2. kép.

⁷ JERCHEL H.: id. m. 385. l. 7. kép.

⁸ JERCHEL H.: id. m. 397. l. 18. kép.

⁹ LACROIX EMIL: Die Mittelalterlichen Baugerüste. Deutsche Kunst- und Denkmalpflege. 1934. 10. sz. 220. l. 216. kép.